

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Кыргыз билим берүү академиясы

Д 13.20.618 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК: 37,013;159, 923

КЫДЫРАЛИЕВА АЙТИКАН РАИМЖАНОВНА

**И. БЕКБОЕВДИН ИЛИМИЙ ЖАНА ПЕДАГОГИКАЛЫК-
УЮШТУРУУЧУЛУК ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ.**

13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы

**Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын**

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек-2022

Диссертациялык иш Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы Кесиптик билим берүүнүн жалпы проблемалары борборунда аткарылды

Илимий жетекчи: **Алимбеков Акматали** педагогика илимдеринин доктору, профессор Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин педагогика кафедрасынын башчысы

Расмий оппоненттер: **Асипова Нүрбүбү Асаналиевна** – педагогика илимдеринин доктору, профессор, Ж. Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук университетинин жогорку мектептин педагогикасы кафедрасынын башчысы

Каденова Жаннат Токтомаматовна – педагогика илимдеринин кандидаты, доценттин м.а., Б. Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек эл аралык университетинин англис филологиясы кафедрасынын башчысы.

Жетектөөчү мекеме: С. Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин педагогика жана окутуунун технологиялары кафедрасы (722600, С. Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университети, Нарын шаары, Сагынбай Орозбак көчөсү 25)

Диссертация 2022-жылдын 5-октябрында саат 16.00 дө И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча Д 13.20.618 диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот (720026, Бишкек шаары, И. Раззаков көчөсү, 51).

Диссертацияны коргоонун онлайн трансляциясынын идентификациялык коду: <https://vc.vak.kg/b/132-3bn-fgw-pkn>.

Диссертациялык иш менен И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин (720026, Бишкек шаары, Раззаков көчөсү, 51) жана Кыргыз билим берүү академиясынын (720000, Бишкек шаары, Эркиндик бульвары, 25) Илимий китепканаларынан жана диссертациялык кеңештин сайтынан таанышууга болот (<http://arabaev.kg/do.kg>).

Автореферат 2022-жылдын 5-сентябрында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,
педагогика илимдеринин доктору, профессор

Дюшеева Н.К.

КИРИШҮҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Окутуу тарбиялоо жаатындагы адамзат топтогон ойлордун өнүгүшүнө олуттуу салым кошкон окумуштуулардын өмүр жолу менен эмгектеринин маанисин изилдеп ачыктап берүү педагогика илиминин абалтан келе жаткан салттарынын бири. Мындай изилдөөлөр бир эле мезгилде окумуштуу чөлүктөрүн таанып билүү жана конкреттештирүүгө өбөлгө болуп келген.

Арийне, ар кандай агартуучу педагогдун залкарлыгы анын таалим-тарбия мекемелеринин ишинин мазмунун өркүндөтүүгө кошкон салымы менен өлчөнүп бааланып келет. Ошону менен бирдикте улуттук тарыхтагы залкар инсандардын кишилик, адистик өрнөгү башкаларды ошондой эмгек жасоого дем бергени, багыттаганы менен баалуу. Демек, илим тарыхындагы залкарлардын орду көп кырдуу көрсөткүчтөр менен баалануучу кубулуш. Алардын ичинде бай илимий чыгармачылык тажрыйбасы менен өткөн менен келечек ортосуна көпүрө болуп педагогикалык илим мейкиндигинин масштабын, маани-маңызын арттырып арабызда кечээ эле катарлаш эмгектенип келген инсандардын ишмердүүлүгү өзгөчө кызыгууну жаратат. Бул маселе окутуу-тарбиялоо жаатында жазма илимий эмгектерди жаратуу тажрыйбасы акыркы жүз жылдыкта гана калыптана баштаган кыргыз педагогикасынын тарыхынын контекстинде өзгөчө мааниге ээ.

Кыргыз педагогикасында ишмердүүлүгү ошондой илимий таанымдык кызыкчылык жараткан инсандардын бири Кыргыз Эл мугалими, КРУИАнын корр.–мүчөсү, педагогика илимдеринин доктору, профессор Исак Бекбоев. Кыргыз адабияты дегенде эсибизге обол Ч. Айтматов келгендей кыргыз илимий педагогикасы дегенде эң биринчи пайда болуучу ассоциация бул И. Бекбоевдин ысмы. Исак Бекбоев өз доорунун улутунун улуу педагогу Кыргызстандын бүгүнкү тарыхындагы жандуу легендага айланган залкар инсан, улуттук педагогика илиминдеги монументалдуу фигура.

И. Бекбоевдин феномени кыргыз педагогикасындагы XX кылымдын экинчи жарым жылдыгын XXI кылымдын башталышын кошо камтыган жалпысынан 60 жылдык мезгилди ичине алган өзүнчө бир доор. Бул тууралуу А. Алимбеков «Кыргыз улуттук педагогика илимий педагогикасынын жаралыш, өнүгүш, калыптаныш тарыхын И. Бекбоевдин илимий ишмердүүлүгүнүн этаптарынан ажыратып кароого болбойт. Кыргыз илимий педагогикасы Исак Бекбоевдин илимий–ишмердүүлүгү менен жашташ аны менен ажырагыс биримдикте калыптанды деп айтууга толук негиз бар» -деп жазган. (2010).

Исак Бекбоевдин эмгектери жалпысынан 200дөн ашык аталыштагы фундаменталдуу монографиялар, илимий макалалар, концепциялар, окуу китептер, окуу программалар, окуу-методикалык колдонмолордон турат. Алар мезгилинде башталгыч класстардын окуучуларынан баштап, университеттин студенттери, мугалимдер, илимпоздор бир сөз менен айтканда педагогиканын теориясы менен практикасына тиешелүү субъекттердин баары үчүн зарыл билимдер катары кызмат өтөп келген.

Кыргыз педагогика илиминдеги илимий билимдердин мындай фонунда аспекти мамиле кылып, натыйжалуу үйрөнүү, колдоо билүүнүн жолун издөөнү талап кылат. Бирок, кыргыз илим чөйрөсүндө дагы болсо улуттук кыртышта жаралган илимий-педагогикалык баалуулуктар анчейин этибарга алынбай, көнгөн адат боюнча башка өлкөлөрдүн билим берүү мейкиндигине багышталган илимий-педагогикалык билимдер менен методикалык моделдерди перефразалап, айрыкча, Россиялык окумуштуулардын эмгектериндеги тексттерди ээрчип жазып, республиканын конкреттүү шарттарынын чегинде реалдуу ой жүгүртүүдөн четтеп кеткен фактылар арбын. Түзүлгөн кырдаалдын объективдүү себептеринин бири Ата-Мекендик окумуштуулардын эмгектериндеги рационалдуу илимий-педагогикалык ойлорду илим айдычынан изилдеп, багыттарына, баалуулугуна жараша изилдеп таанытуу ишинин колго алына электиги. Маалыматтарды «пайдалуулук коэффициенти» карап иргеп тандап өздөштүрүү жөнүндөгү учур философиясы Ата-Мекендик илимпоздордун илимий-методикалык эмгектерин изилдөө, колдонуу маселелерин объективдүү зарылдык катары ортого чыгарды.

Бул ыңгайда биз изилдөөгө алып жаткан И. Бекбоевдин илимий ишмердүүлүгүн изилдөө зарылдыгы илимий-педагогикалык коомчулукта дамамат белгиленип келет. Ошону менен ал маселени илимий жактан кароого өбөлгө болуучу айрым тажрыйбалар да жаралып калган. Алардын катарына И. Бекбоевдун өзүнүн илимий ишмердүүлүгүнө арналган А.Абдиев (2008), С. Рысбаев (2005), Э. Мамбетакунов (1990), А. Мамытов (2015), Ж. Байсалов (1990), А.Муратов (2000), А. Алимбеков (2010), Н. Асипова (2020), А.Осмонкулов (2005), Ж.Турдубаев (2005), Ө.Шаршекеев (1997), С. Байгазиевдердин (2010) макалаларын кошууга болот. Залкар педагог тууралуу олуттуу илимий таанымдык эмгектер катары С. Байгазиевдин «Улуттук педагогиканын улуу устаты – Исак Бекбоев» (2010) аттуу китебин «Исак Бекбоев – мугалимдердин мугалими» (2008) аттуу макалалар жыйнагын эсептөөгө болот. Бирок, азырынча монографиялык атайын изилдөөлөрдү жүргүзүү колго алына элек.

Теманын изилдениш абалына жүргүзүлгөн анализдин натыйжасы И. Бекбоевдин көп кырдуу илимий-педагогикалык мурастарын жана уюштуруучулук педагогикалык ишмердүүлүгүнө байланыштуу фактыларды үйрөнүү төмөнкүдөй **карама-каршылыктарды** бөлүп көрсөтүүгө мүмкүнчүлүк берди:

- И. Бекбоевдин илимий-педагогикалык, уюштуруучулук ишмердүүлүгүнүн Кыргызстандын педагогикалык илиминин өнүгүшүндөгү реалдуу салымы бар, бирок, ал маселелерди жетиштүү деңгээлде чагылдырган эмгектер жок;

- бүгүнкү мугалимдер чөйрөсүндө тарабынан И. Бекбоевдин Ата Мекендик билим берүүнү өнүктүрүүгө багытталган илимий методикалык идеяларын үйрөнүүгө муктаждык бар, бирок анын көп кырдуу мурастарын ырааттуу изилдөө, таанытуу иши колго алына элек.

Теманы тандоо ушундай жүйөөлүү жагдайларга негизделип анын проблемасы И. Бекбоевдин илимий, педагогикалык-уюштуруучулук ишмердүүлүгүнүн Кыргызстандагы педагогика илиминин жана практикасынын өнүгүшүндөгү орду кандай болгон? – деп таризделди. Белгиленген проблема «**И. Бекбоевдин илимий жана педагогикалык-уюштуруучулук ишмердүүлүгү**» аттуу темада илимий изилдөө жүргүзүүгө түрткү болду.

Диссертациянын темасынын илимий мекемелердин жүргүзгөн негизги илимий-изилдөө иштери, ири илимий программалар менен болгон байланышы. Диссертациялык иштин темасы Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы Кесиптик билим берүүнүн жалпы проблемалары борборунун илим-изилдөө иштеринин тематикалык планы менен байланышкан.

Изилдөөнүн максаты: И. Бекбоевдин илимий, педагогикалык-уюштуруучулук ишмердүүлүгүн ар тараптуу жана комплекстүү изилдөө аркылуу анын Кыргызстандагы педагогика илиминин өнүгүшүнө кошкон салымын айкындоо.

Изилдөөнүн милдеттери:

1. Кыргыз илимий педагогикасынын өнүгүш контекстинде И. Бекбоевдин педагог изилдөөчү катары калыптанышын ачып көрсөтүү.
2. И. Бекбоевдин Кыргызстанда математиканы окутуу методикасы илим тармагынын өнүгүшүндөгү ордун айкындоо.
3. И. Бекбоевдин эмгектериндеги жалпы педагогикалык жана дидактикалык идеяларды жана алардын Кыргыз мектептериндеги окутуу тарбиялоо ишин илимий-методикалык жактан камсыздоодогу тарыхый педагогикалык ордун ачып көрсөтүү
4. И. Бекбоевдин илимий-педагогикалык, уюштуруучулук ишмердүүлүгүнүн Республикада педагогикалык илим жана практиканын өнүгүшүнө тийгизген таасирин айкындоо.

Изилдөөдөн алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы: И. Бекбоевдин өмүр жолу жана педагог изилдөөчү катары калыптанышы кыргыз педагогика илиминин өнүгүш контекстинде биринчи жолу изилденди; И. Бекбоевдин республиканын мектептеринде математиканы окутуу методикасы боюнча изилдөөлөрүнүн илим менен практикадагы орду тарыхый педагогикалык аспектте ачылып көрсөтүлдү; И. Бекбоевдин эмгектериндеги жалпы педагогикалык жана дидактикалык маселелердин негизги багыттары, алардын илимий таанымдык жана практикалык мааниси айкындалды; И. Бекбоевдин уюштуруучулук, устаттык педагогикалык ишмердүүлүгүнүн Кыргызстанда педагогика илиминин жана окутуу тарбиялоо ишин илимий-методикалык жактан камсыздоо практикасынын өнүгүшүнө тийгизген таасири ачылып көрсөтүлдү.

Изилдөөдөн алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү: Изилдөөнүн натыйжалары төмөнкүдөй чөйрөлөрдө колдонулушу мүмкүн: Кыргызстанда педагогика илиминин өнүгүш тарыхын тактоодо айрыкча

башка окумуштуу педагогдордун өмүр жолу менен илимий –педагогикалык чыгармачылыгы боюнча изилдөөлөрдө; кыргыз мектептеринде математиканы окутуу жана окуу куралдарды даярдоо практикасында; мектеп мугалимдеринин кесиптик педагогикалык компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүү багытындагы иш чараларда; университеттерде “Педагогиканын тарыхы”, “Дидактика” жана “Математиканы окутуунун методикасы” дисциплиналарынын мазмунун өнүктүрүүдө.

Диссертациянын коргоого коюлган негизги жоболору:

1. И. Бекбоевдин илимий-ишмердүүлүгү кыргыз педагогикасында тарыхый тажрыйбаларды жалпылоо жана мектептерди окуу методикалык ресурстар менен камсыздоодон дидактика жана методика багытында теориялык изилдөөлөрдү жүргүзүүгө өтүү зарылдыгын шарттаган тарыхый мезгилге туш келип, ал процесстер менен ажырагыс биримдикте өнүгүп калыптанды. И. Бекбоев илимпоз, уюштуруучу, педагог катары кыргыз педагогика илиминин тарыхындагы этаптуу урунттуу учурларынын баарында көч башында болуп билими, акыл парасаты, атуулдук позициясы менен өнүгүшүнө олуттуу салым кошкон сейрек инсан болгон.
2. И. Бекбоевдин илимий ишмердүүлүгү республикада мектеп математикасын окутуу тармагынын теориясы жана практикасы менен тутумдаш. Анын эмгектериндеги математикалык билим берүүнүн турмуш менен байланышын камсыздоо, математиканы окутуу процессинде окуучулардын өз алдынча иштөө билгичтик менен көндүмдөрүнүн деңгээлин жогорулатуу, окуучуларга мектеп математика курсун өздөштүрүүнүн рационалдуу ыкмаларын үйрөтүү, математика боюнча класстан тышкаркы иштөө ыкмалары тууралуу концептуалдуу идеялары реалдуу практикалык талаптардан улам жаралып, мезгилинде таасирдүү кызмат өтөп актуалдуулугун азыр да жоготпой келет.
3. И. Бекбоевдин илимий ишмердүүлүгүнө тематикалык көп кырдуулук мүнөздүү. Анын эмгектеринде кыргыз педагогикасынын терминологиялык базасы, инсан таламдуу окутуунун теориялары жана технологиялары; класстык сабактын дидактикалык негиздери, окутуу тарбиялоонун мазмунун улуттук маданий өзгөчөлүктөргө ылайык өнүктүрүү сыяктуу көп кырдуу маселелер иликтенген.
4. И. Бекбоев билим берүү чөйрөсүндө өзгөчө иш билгилиги илимий-педагогикалык уюштуруучулук жөндөмү илимий-педагогикалык кадрларды даярдоо системасында да айрыкча ачыкка чыккан. Ал Кыргызстанда педагогика багытында илимий кадрларды, мектептер үчүн окуу программаларды, окуу китептерди даярдоого дараметтүү окумуштуу-методисттердин жоон тобун даярдоого салмактуу салым кошкон. Анын мектеп жетекчилеринин квалификациясын жогорулатуу боюнча уюштуруучулук ишмердүүлүгү республиканын чегинен тышкары таанылган тажрыйбасы азыркы мезгил үчүн да актуалдуу.

Издөнүүчүнүн жеке салымы. Диссертациялык изилдөөнүн илимий натыйжалары, коргоого сунушталган жоболор И. Бекбоевдин мурастарын жана анын уюштуруучулук-педагогикалык ишмердүүлүгүн чагылдырган булактарды талдоонун негизинде диссертанттын өзү тарабынан жеке иштелип чыккан.

Изилдөөнүн натыйжаларын тастыктоо (апробациялоо) жана практикада пайдалануу, жыйынтык-кортундуларын ишке ашыруу Кыргыз билим берүү академиясынын Окумуштуулар кеңешинин жыйындарында Педагогикалык кызматкерлердин квалификациясын жогорулатуу жана кайра даярдоо республикалык институтунун курстарында, методсекцияларда окулган докладдар, лекциялар аркылуу илимий методикалык жобо-концепцияларыбыз, корутундуларыбыз туура жана теориялык жактан ынандуу, методологиялык жактан негиздүү экендиги тастыкталды.

Диссертациялык изилдөөнүн натыйжаларынын жарыяланышы: Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары 13 илимий макалада (анын ичинде 7 жергиликтүү, 6 макала РИНЦ журналында) жарыяланган.

ИЗИЛДӨӨНҮН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөөнүн актуалдуулугу негизделип, анын максаты, гипотезасы, алдыга коюлган милдеттери, предмети жана объекти аныкталып, теориялык жана методологиялык негиздери айкындалды. Ошондой эле, илимий методдору, жаңылыгы жана практикалык маанилүүлүгү көрсөтүлөт.

Биринчи глава “Кыргызстанда педагогика илиминин өнүгүш тарыхынын контекстинде И. Бекбоевдин окумуштуу педагог катары калыптанышы” – деп аталып анда Кыргызстанда илимий педагогиканын өнүгүшүн шарттаган тарыхый педагогикалык өбөлгөлөр, алардын контекстинде И. Бекбоевдин окумуштуу педагог катары калыптанышын айкындаган факторлор урунттуу учурлар айкындалган.

Педагогика илиминдеги уламалуулук принцибине ылайык И. Бекбоевдин илимий-педагогикалык чыгармачылыгынын көп кырдуу аспектерин ачып көрсөтүү Кыргызстандагы педагогика илиминин ага чейинки этаптарына учкай токтоло кетүү зарылдыгын жаратат. Жалпысынан өткөн кылымдын б.а. педагогикалык изилдөө өз алдынча институтташтырылып атайын ишмердүүлүк багыты катары калыптанганга чейин педагогикалык ойлор ар түрдүү формада жаралып өнүгүп келген. Алардын байыркы доорлордон башталып элдин тарыхын коштоп келген формасы чарбалык ишке, маданиятка, улуттук оюндарга ж.б. байланыштуу эмпирикалык практикалык билимдер, б.а. элдик педагогика болгон. Жаш муундарды турмуштун туура жолуна салуу багытындагы эл ичинде калыптанган акыл ойлорду санат, насыят, үлгү ырларында иргеп ылгап, иретке салып, жалпылап тарбиялык инструмент, “поэтикалык-педагогикалык чыгарма” (А. Алимбеков) катары тариздеп таасирин арттырууда–эл акындарынын чыгармачылыгына өзгөчө орун таандык болгон. Алардын ичинен кат таанып эми билимдүүлүгү,

нускасы, агартуучулугу менен айрымаланган Молдо Нияз, Нурмолдо, Молдо Кылыч, Алдаш Молдо, Молдо Багыш сыяктуу жазгыч акындар «молдо», «молдоке» деген жогорку элдик наамга ээ болушкан.

Совет мезгилинин алгачкы жылдарында илимий-педагогикалык адабияттар негизинен план-программалар, окуу китептер, окуу-методикалык куралдар жанрында өнүктү.

Агартуу жана педагогика илим жаатындагы алгачкы мекеме 1923-жылы Түркстан Эл агартуу комиссариаты тарабынан уюштурулган *Кара-кыргыз илимий комиссиясы* болгон. Совет билим берүүнүн баштапкы этаптарын, б.а. сабатсыздыкты жоюу, башталгыч билим берүүнү ишке киргизүү процессин илимий-методикалык адабияттар менен камсыздоодо И. Арабаев, К. Тыныстанов, С. Нааматовдор олуттуу эмгек өтөшкөн.

Кыргызстанда алгачкы илимий-педагогикалык адабияттар туралуу сөз кылганда анын эки предметтик зонасын бөлүп көрсөтүүгө болот. Алардын биринчиси кыргыз жериндеги алгачкы агартуу иштери, билим берүүнүн, мектеп ишин уюштуруунун тарыхы, өнүгүш этаптарына баа берүү жалпылоо багытында илимий-педагогикалык эмгектер. Экинчиси, мектептерде кыргыз, орус тилдерин, кыргыз, орус адабиятын окутуунун методикасын окутууга байланыштуу болгон. Ошону менен бирдикте этнопедагогика, тарбиялоонун түрдүү багыттары боюнча да азыраак сандагы эмгектер жаралып келген.

И. Бекбоевдин ишмердүүлүгү 1951-жылы Кыргызстан педагогикалык илим-изилдөө институтунун уюштурулушунан кийинки педагогика илими өз алдынча тармактык мекеме статусуна ээ болгондон кийин 1955-жылдардан башталып анын бүгүнкү күнгө чейинки тарыхы менен бир контекстте өнүккөн.

И. Бекбоев Кыргызстанда жалпы орто билим берүүнүнүн мазмунун илимий-методикалык жактан камсыздоого И. Арабаев, К. Тыныстанов, С. Нааматов, Б. Кулдашев сыяктуу ак кызмат кылуу салтын жаңы шарттарда андан ары улаган жана андай жөрөлгөлөрдүн жаңы шарттарда татыктуу уланткан илимпоз педагог. Анын өмүр тагдыры, илимий-педагогикалык ишмердүүлүгү Кыргызстандын билим берүү жана педагогикасынын ХХ кылымдын экинчи жарымынан баштап ушул күнгө чейинки өнүгүш баскычтары менен өтмө катар байланышта жүрдү. Бүтүндөй бир доор аралыгында кыргыз педагогика илими менен билим берүү чөйрөсүндөгү сөзгө алаарлык ийгиликтердин баарына тике жана кыйыр катышта болгонун көрөбүз.

Исак Бекбоев 1930-жылы 10-январда Нарын областына караштуу Ат-Башы районунун Кара-Суу айылында төрөлгөн. Балалык чагында эл башына түшкөн кыйынчылыктарды жан тени менен сезип өсөт. Мектептен мектепке көчүп олтуруп соңунда 1948-жылы Чуй областына караштуу Кемин районунун Жаңы-Алыш айылынын орто мектебин күмүш медаль менен аяктаган. Ошол кыйын кезендеги адамдардын кара жанын карч урган мээнеткечтиги, көтөрүмдүүлүгү, бири бирине карата, кайрымдуу мээрман мамилеси И. Бекбоевдин педагогикалык көз караштарынындагы гумандуулуктун башатын түптөгөн башкы фактор болгон. И. Бекбоев орто мектептен кийин

даанышман таалимчиси чоң атасынын кеңеши менен азыркы улуттук университеттин физика–математика факультетинде мугалимдик кесипке окуп аны 1952-жылы ийгиликтүү бүтүргөн соң алгач 1952-53–жылдары Ат-Башы районунун Ленин атындагы №1 мектебинде андан соң Бишкектеги А.С. Пушкин атындагы №5 Фрунзе мектебинде (азыркы профессор А Молдокулов атындагы Улуттук инновациялык технологиялар мектеп-лицейи) математик катары иштей баштайт. Өзүнүн жана замандаштарынын эс тутумунда белгилегендей мектепте иштей баштаган күндөн эле ар бир сабагындагы жетишкен ийгиликтерин жана кетирген кемчиликтерин астейдил талдап анын натыйжалуулугун арттыруунун жолдорун издеп табууга умтулган жана бул багыттагы байкоо жана тажрыйбаларын басма беттеринде кесиптештери менен бөлүшүүгө умтулган. Анын 1955-56-жылдарга таандык геометрия жана алгебра сабактарынын практикалык аспектерине арналган тырмак алды макалалары дал ушундай ниет менен жазылган. И. Бекбоевдин алгачкы 1959-1975-жылдарга таандык изилдөөлөрү нукура математиканы окутуунун мазмундук жана прикладдык аспектерин өркүндөтүү менен байланышкан. Бул жылдары ал кызмат тепкичинен жогорулоого жетишет: кенже илимий кызматкер, ага илимий кызматкер, физика жана математика бөлүмүнүн башчысы, педагогика институтунун илимий иштер боюнча директорунун орун басары сыяктуу кызматтарды аркалап келген.

1975-жылы И. Бекбоевге азыркы Ж. Баласагын атындагы КМУнун алдында ачылган алгач – орто мектептин мүдүрлөрүн кайра даярдоо жана алардын квалификациясын жогорулатуу факультетин уюштуруу иши тапшырылат. Анын КМУда мектеп жетекчилеринин квалификациясын жогорулатуу факультетинин жетекчиси жана окуу иштери боюнча проректору катары жетекчилик ишмердүүлүгү илимий кызыкчылыктарынын чегин кеңейтип мектептин окуу тарбия ишинин көп кырдуу маселелери боюнча илимий-методикалык эмгектерди жазуусуна алып келген. Алардын тематикасы диссертация жана авторефераттын кийинки бөлүктөрүндө ачыкталгандай класстык сабакка коюлуучу талаптардан баштап, окутуу – тарбиялоо процессинин базалык түшүнүктөрү, методдору, формалары, окуучулардын ордунда калуучулугунун себептери, политехникалык билим берүү сыяктуу педагогика илиминин бардык тармактарын ичине камтыйт. Педагогикалык изилдөөлөрүнүн ушундай көп кырдуулугу Кыргыз педагогика илимий-изилдөө (1984-1992) Кыргыз билим берүү (1992-2003) институттарынын жана азыркы кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы илим жана билим берүү институтунун (2003-2016) директору катары эмгектенген жылдарынан өмүрүнүн соңку жылдарына чейин уланып олтурган. Анын жетишкендиктери жана көп жылдык эмгеги өкмөттүк көптөгөн сыйлыктар менен бааланган. Алардын ичинде: «Ардак белгиси» ордени (1971), «Күжүрмөн эмгеги үчүн» жана «Эмгек ардагери» медалдары, «Кыргыз ССРнин элдик билим берүүсүнүн отличниги» жана «СССР эл агартуунун отличниги» белгилери бар. 1983-жылы ага «Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген мугалими» наамы ыйгарылган жана ал

«Руханият» эл аралык сыйлыгын (2000-ж.), илим жана техника боюнча мамлекеттик сыйлыктын (2002-ж.) ээси. 2005-жылдын январь айында И. Бекбоевге Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук Университетинин илимий кеңешинин чечими менен «Ардактуу профессор» наамы, 2005-жылдын август айында Өкмөт тарабынан «Кыргыз Республикасынын Эл мугалими» наамы ыйгарылган.

“И. Бекбоевди илимий жана педагогикалык-уюштуруучулук ишмердүүлүгүн изилдөөнүн материалдары жана методдору.” – деген экинчи глава 2 параграфтан турат. “Проблеманы изилдөөнүн булактары” деген аталыштагы 1-параграфта темага байланыштуу объективдүү маалыматтардын булактары катары төмөнкүлөр айкындалды: И. Бекбоевдин илимий-педагогикалык ишмердүүлүгүнүн багытын аныктаган мыйзамдар, мамлекеттик жана ведомстволук нормативдик документтер; И. Бекбоевдин илимий изилдөөлөрүн чагылдырган диссертациялары жана монографиялары, илимий макалалары; И. Бекбоевдин өзү жана кесиптештери менен бирдикте жарыялаган окуу китептери, окуу куралдары, окуу программалары; түрдүү жылдар аралыгында окутуу–тарбиялоонун түрдүү проблемалары анын ичинде И. Бекбоевдин юбилейлик даталары боюнча өткөрүлгөн илимий конференциялардын материалдары; педагогикалык ойлордун жана билим берүүнүн тарыхына анын ичинде И. Бекбоевдин илимий –педагогикалык ишмердүүлүгүнө байланыштуу илимий жана илимий популярдуу эмгектер, юбилейлик макалалар.

Ошондуктан изилдөөбүз белгилүү өлчөмдө билим берүүнүн жана педагогикалык ойлордун тарыхына тике тиешеси бар жана ошол илим салаасынын изилдөө методологиясы жана техникаларына негизделет.

Биздин изилдөөбүздүн **объектин** И. Бекбоевдин өмүрү жана илимий-педагогикалык уюштуруучулук ишмердүүлүгү, ал эми **предметин** И. Бекбоевдин өлкөбүздөгү окутуу теориясы жана практикасынын өнүгүшүнө кошкон салымын изилдөө түздү.

Диссертациялык изилдөөбүздө педагогика тарыхында салтка айланган парадигмалык жана тарыхый–цивилизациялык принцип (В. Г. Безрогов, М. В. Богуславский, Г. Б. Корнетов), тарыхыйлуулук принциби, биримдикте кароо (целостный) принциби, объективдүүлүк, системдүүлүк, историографиялык сыктуу методологиялык принциптер жетекчиликке алынды. Парадигмалык жана тарыхый–цивилизациялык принцип (В.Г. Безрогов, М.В. Богуславский, Г.Б. Корнетов) автордун педагогикалык көз караштарын белгилүү педагогикалык парадигманын контекстинде талдоого алууга мүмкүнчүлүк берди. И. Бекбоевдин педагогикалык ишмердүүлүгүнүн этаптарын изилдөөдө тарых илиминде салттык мүнөзгө ээ тарыхыйлуулук принциби өзгөчө мааниге ээ болду. Буга байланыштуу И. Бекбоевдин көптөгөн эмгектери өз доорунун суроо талаптарына шайкеш олуттуу мааниге ээ болгондуктары көңүлгө алынды. Биримдикте кароо (целостности) принциби И Бекбоевдин илимий изилдөө ишмердүүлүгү тууралуу ар түрдүү көз караштарды эске алууга өбөлгө болду. Обьективдүүлүк принциби изилдөөнүн предметине байланыштуу

бардык маалыматтарды субъективдүүлүгүн таанып баалоону талап этти. Системдүүлүк принцибин жетекчиликке алуу И. Бекбоевдин илимий-педагогикалык табылгаларын жана тажрыйбаларын бардык кубулуштар менен өз ара байланышта кароого мүмкүнчүлүк берди.

И. Бекбоевдин илимий–педагогикалык жана уюштуруучулук ишмердүүлүгүн изилдөөдө биографиялык, ретроспективдүү анализ, контент-анализ сыяктуу бир катар методдор колдонулду. Биографиялык метод И. Бекбоевдин өмүрү ишмердүүлүгүн, жараткан эмгектерин систематизациялап, интеллектуалдык чыгармачылыгынын толук образын түзүүгө өбөлгө болду И. Бекбоевдин педагогикалык көз караштарынын өнүгүү этаптарынын эволюциялык өнүгтө анализдөөдө ретроспективдүү анализ (латын тилинен алынган “retro” – “артка” жана “specio” – “караймын” дегенди билдирет) методдун колдондук. Ал эми эмгектериндеги педагогикалык идеялардын маани-маңызын анализдеп чыгууда контент-анализ методу колдонулду. Мындан тышкары өмүр жолуна байланыштуу айрым биографиялык маалыматтарды, илимий –уюштуруучулук ишмердүүлүгүнө байланыштуу фактыларды тактоо иретинде И. Бекбоевдин өзү, кесиптештери, шакирттери, жакындары менен аңгемелешүүлөр жүргүзүлдү. Мындай көп кырдуу методологиялык принциптерге, методдорго таянуу натыйжалардын объективдүүлүгүн камсыз кылууга өбөлгө болду.

«И. Бекбоевдин илимий-педагогикалык уюштуруучулук ишмердүүлүгүнүн Республикада педагогикалык илим жана практиканын өнүгүшүнө тийгизген таасири»- деп аталган үчүнчү главада негизинен изилдөөнүн негизги натыйжаларынын алкагында окумуштуу педагогдун математиканы окутуунун методикасы жана жалпы педагогикалык, дидактикалык багыттагы эмгектеринин ошондой эле уюштуруучулук педагогикалык ишмердүүлүгүнүн республикада педагогикалык илим менен билим берүүнүн практикасына тийгизген таасири талдоого алынат.

Изилдөөбүздүн башында белгиленгендей И. Бекбоевдин түп кесиби математика, педагогика илим чөйрөсүнө да алгач математиканы окутуу методикасы багытындагы эмгектери менен таанылып ага бүт өмүрүн арнаган педагог. С. Байгазиевдин пикиринде Кусейин Карасаев кыргыз тилине кандай эмгек сиңирсе И. Бекбоевди математиканы окутуу чөйрөсүнө ошондой эмгек өтөгөн патриарх. И. Бекбоев алгачкы “Орто мектептин V, VI класстарында жер үстүндөгү ченөө жумуштары жөнүндө» (1959) аттуу макаласы эле жер үстүндөгү өлчөөнүн методикасынын кыргыз мугалимдери жана окуучулары үчүн түшүнүктүү тилде жазылганы математиканы турмуш менен, өндүрүш менен байланыштырып окутууну ишке ашыруу боюнча практикалык сунуштардын конкреттүүлүгү менен педагогикалык коомчулуктун көңүлүн өзүнө бурган.

И.Бекбоевдин 1959-1967-жылдар аралыгында жарыяланган «Өндүрүштүк мазмундагы арифметикалык маселелер» (1959), «Өндүрүштүк мазмундагы алгебралык маселелер» (1961), «Практикалык мазмундагы геометриялык маселелер» (1962), «Математика сабагын турмуш менен

байланыштырып окутууну ишке ашыруу маселеси» (1964), «Практикалык мазмундагы маселелер» (1967-ж.) сыяктуу ж.б. эмгектеринде мектепте математиканы окутуунун сапатын анын мазмунунун өнүгүү потенциалы аркылуу жогорулатуу маселесине жана билим берүү менен турмуш ортосунда байланыш түзүү, т.а. окуу процессинде практикалык маселелерди колдонууга өзгөчө көңүл бурулган. Автор тарабынан колдонмо жана практикалык маселелерди чыгарууга үйрөтүүнүн методикасы, практикалык мазмундагы маселелерди тандоо, түзүү жана бир системага келтирүүнүн жолдору жана каражаттары иштелип чыккан. Ошол мезгилде математиканы мектепте үйрөнүүдө көпчүлүк учурда окуучулар практикалык мааниге ээ болбогон формалдуу маселелерди чыгарышканы, арасында башка окуу предметтеринин (физика, химия, биология, география ж.б.) материалы менен байланышкан маселелер өтө аз кездешкени өзгөчө өксүк катары белгиленип келген. А. Абдиев, А.Айылчиев, А.Валиев, Т. Ажумидинов, Р.Хабиб сыяктуу окумуштуулар И.Б. Бекбоевдин теориялык жана прикладдык багыттагы эмгектери башталгыч жана жогорку класстарга математиканы окутуудагы ушундай кемчиликтерди жоюуга өбөлгө болгонун белгилешкен. И.Б. Бекбоевдин «Практикалык мазмундагы маселелер 8 жылдык мектепте математика сабагынын мазмундук-прикладдык маанисин айкындоонун каражаты катары» (1967) деген монографиясы практикалык мазмундагы математикалык маселелерди түзүү жана колдонуу теориясы менен байланышкан көйгөйлөрдү чечүүгө арналган. Бул көйгөйлөргө: практикалык мазмундагы маселелерге карата дидактикалык талаптар, маселелерди түзүүнүн булактары, практикалык мазмундагы маселелердин негизинде математикалык түшүнүктөрдү калыптандыруу үчүн керек болгон материалдар, лабораториялык-практикалык сабактарда колдонулган маселелер, ж.б. мектепте математиканы окутуунун көптөгөн аспектиери кирет.

И. Бекбоевдин жарыяланган эмгектериндеги ар бир жаңы табылга окумуштуу педагогдордун оң баасын алып турган. Алсак, И.Б. Бекбоевдин «Практикалык мазмундагы геометриялык маселелер» (1962) аттуу эмгегине өз мезгилинин чыгаан педагог методисттери Т. Ажумидинов жана А. Валиевдер мындай баа беришет: “Жыйнакка 200 дөн ашык маселелер киргизилген. Алар өлкөнүн эл чарбасынын түрдүү тармактарына тиешелүү кызыктуу статистикалык фактылардын негизинде түзүлгөн. Окуучулар ал маселелерди чыгарып жатып өлкөнүн экономикасы менен сыймыктануу сезимине ээ болот. Ошону менен бирдикте математиканы үйрөнүүнүн зарылдыгына, ансыз эч кандай илим, техника, бүтүндөй эл чарбасы өнүкпөй тургандыгына ынанышат” - деп жазышкан. (Мугалимдер газетасы, 1965-жыл 3-август).

“Математиканы турмуш менен байланыштырып окутуу идеясы И.Б. Бекбоевдин дээрлик бардык эмгектеринин өзөгүн түзөт. Бул эмгектер жалпы орто мектептерге арналган математика боюнча негизги программалык материал менен шайкеш келгендигине байланыштуу азыркы күндө да өз баалуулугун жоготпой келет” (Абдиев, 2008).

Жогоркулардан тышкары И. Бекбоевдин эмгектеринин арасында математиканы окутуу процессинде окуучулардын өз алдынча иштөө билгичтик менен көндүмдөрүнүн деңгээлин жогорулатууга, окуучуларга мектеп математика курсун өздөштүрүүнүн рационалдуу ыкмаларын үйрөтүүгө жана математика боюнча класстан тышкаркы иштөө жана предметти окутуудагы башка аспектилерди жакшыртууга багытталган эмгектер да арбын кездешет. И. Бекбоев өзүнүн математикалык билим берүү жаатындагы көп жылдык изилдөөлөрүн 1994 –жылы коргогон “Научные основы разработки и обучения решению задач в системе непрерывного математического образования” – деген аталыштагы доклад формасындагы докторлук диссертациясында жалпылаган. Анда математиканы үзгүлтүксүз окутуу системасында маселелерди аныктоо жана колдонуунун концепциясы түзүлүп, теориялык жана эксперименталдык түрдө негизделген. Ошентип, И. Бекбоев Кыргызстанда математиканы окутууну мезгил койгон талаптарга реалдуу практикалык көйгөйлөргө ылайык илимий жактан изилдеп окуу методикалык жактан камсыздоо, башкаларды да бул ишке жигердүү катыштырууга тарбиялоо жаатында олуттуу эмгек өтөгөн.

И. Бекбоевдин педагогикалык эмгектеринин чабыты көп кырдуулугу бир катар окумуштуулар (С. Байгазиев, А. Алимбеков, С. Рысбаев, А. Мамытов, Э. Мамбетакунов) тарабынан белгиленген. Окумуштуу педагогдун изилдөөлөрүнүн масштабы тууралуу анын «Кыргыз педагогикасы–кыргыз элинин жүзү» (2015) аттуу эмгектер жыйнагынын кириш сөзүндө А. Мамытов мындай деп жазган: «... китептин көлөмү эмес, анын ичиндеги макалалардын мазмуну, анын масштабдуулугу баарыбызды ойлонтпой койбойт, т.а. Исак Бекбоевич улуттук педагогикабыздын теориялык жана практикалык маселелерин өзүнүн жан дүйнөсү аркылуу өткөрүп, аны менен бирге жашап өмүр сүрүп келгенине ишенебиз» (2015). Биздин изилдөөбүздүн алкагында И. Бекбоев жалпы педагогикалык маселелер боюнча изилдөөлөрүнүн айрым: педагогиканын негизги түшүнүктөр базасын тактоо; окутуу процессин уюштуруунун формаларын оптимизациялоонун жалпы дидактикалык негиздери; бала затынын табияты жана инсан таламдуу окутуу идеялары; окутуу-тарбиялоонун этномаданий негиздери сыяктуу аспекти гана талдоого алынды.

И. Бекбоевдин педагогикалык теория жана түшүнүктөрдүн маани-маңызын кыргыз тилинде туура туюндуруп чечмелеп берүү багытындагы ишмердүүлүгү ушул багыттагы объективдүү муктаждыктарды канааттандырууга багытталган. Алсак, өткөн кылымдын 70-жылдары педагогикалык илим менен практикага орус тилинен көптөгөн түшүнүктөр, терминдер кирип бирок, алардын кыргызча эквиваленттерин тактоо ырааттуу колго алынбагандыктан эне тилинде текст жараткан илимпоздор аларды өз билгениндей кыргызчалай беришкен. Мындай татаал кырдаалда ыкласы күчтүү, демилгелүү окумуштуу катары И. Бекбоев окуу-тарбия ишине тиешелүү жаңы терминдердин кыргызча түшүндүрмө сөздүгүн даярдоону республикада биринчи жолу колго алган. И. Бекбоев тарабынан маани–

маңызы кыргыз тилинде жеткилең таризделген терминдердин катарында *эвристическалык аңгеме, эгоизм, эстетика; эрудиция; эргономика; эклектика, экзамен программаланган окутуу, проблемалык окутуу, дифференцияланган окутуу* сыяктуу ж.б түшүнүктөр турган. И. Бекбоевдин бул терминдер туралуу маалыматтары өзүнчө эле илимий макала көлөмүндө болуп өзүнчө эле “Окуу терминологиялык сөздүк” жана “Окуу маалыматтык сөздүк” жанрында жазылып жогорку окуу жайлардын педагогика жана методика курстары боюнча кыргызча дарс окуган окутуучулар, аспиранттар, студенттер тарабынан эң негизги таяныч булактар катары колдонула баштаган. Түпкүлүгүндө буга педагогика теориясы боюнча кыргызча ой жүгүртүү, кыргызча текст жаратуу практикасынын башталышын айгинелеген олуттуу тарыхый факт катары кароого толук негиз бар. И. Бекбоевдин терминологиялык макалалар цикли кыргыз педагогикалык коомчулугун инновациялык теориялар жана методикалык системалар менен тааныштырууда таасирдүү роль ойногон.

"Кыргыз Совет энциклопедиясынын" томдорунда орун алган билим берүү жана педагогика илимине тиешелүү макалалардын терминдик-категориялык базасы да Исак Бекбоевдин түшүндүрмө сөздүктөрүнө негизделген. Аталган маселенин тегерегиндеги көп жылдык изденүүлөрүнүн натыйжасы белгилүү өлчөмдө окумуштуунун республикадагы көпчүлүк адис педагогдордун катышуусунда даярдалган "Кыргыз педагогикасы" аттуу энциклопедиялык сөздүктө жыйынтыкталган (2004).

И. Бекбоевдин дидактикалык түшүнүктөр боюнча кыргызча макалалары кыргыз тилинде педагогика багытында жазылган бир катар окуу китептерде, терминологиялык сөздүктөрдө активдүү колдонулуп келе жаткандыгын көрүүгө болот.

И. Бекбоевдин активдүү илимий изилдөө жана педагогикалык ишмердүүлүгүнүн активдүү жылдары таалим-тарбия процессин гумандаштыруунун алкагында эки биополярдуу тенденция ортосунда тымызын да ачык да күрөш жүрүп турган учурга туура келген. Алардын ортосундагы күрөштүн башкы предмети бала заты жана окуу процесси болгон. Ушундан улам өткөн кылымдын 60-80 жылдары мурдагы Советтер өлкөсүндө Ш.А. Амонашвили, И.П. Волков, И.П. Иванов, С.Н. Лысенкова, В.Ф. Шаталов сыяктуу педагогдордун эмгектери аркылуу “акимчил” “инсандан жат” “баласыз педагогика” сыяктуу метафоралар ортого чыгып ага каршы окутуу процессинин борборуна баланы коюуга гумандуу педагогика идеялары пайда болгон. И. Бекбоев дээринен гуманист педагог катары бул идеялардын кыргыз мектептерине жайылышын гана жактабастан өзүнүн көз караштары менен байытып, өркүндөтүүгө өзүнчө салым кошкон. Алсак, И. Бекбоевдин жетекчилиги менен жогоруда аталган жана башка авторлордун гумандуу педагогикалык принциптерге негизделген эмгектеринен турган “Педагогический поиск” аттуу көлөмдүү китеп кыргызчага которулган. (1989) Ал эми өзүнүн калемине таандык "Педагогикалык процесс: эски көнүмүштөр жана жаңычыл көз караштар" (2010) аттуу эмгегинде , бала затын тереңдеп

түшүнүүгө өбөлгө болгон төмөнкүдөй ойлорду бекемдеген: “Ар бир бала кайталангыс, уникалдуу жана жөндөмдүү. Башынан туура фундаментке коюлган окутуу жана тарбиялоо балага канат бүтүрүп, көкөлөтүп учурат. “Сенин колундан келбейт”, “башың жок”, “дөдөйсүң”, “сенден эчтеке чыкпайт” деген сыяктуу педагогикалык осол пессимисттик, нигилисттик мамиле баланын жан дүйнөсүндөгү отун өчүрүп, өзүнө болгон ишеничин жок кылып астыртан чүнчүтүп, “Толубай сынчы” поэмасындагыдай тубаса жаралган тулпарды астыртан чүнчүтүп “чобур атка айландырып коюшу мүмкүн” (2015) .

И. Бекбоевдин көз карашында бала тынымсыз позитивдүү багытта өнүгүүчү зат. Ал мектеп балдарга “бала” деп үстүдөн эңкейип карабастан тизе бүгүп көздөрүнө тике карап, алардын бою менен боюн, ою менен оюн теңештирип бир тилде сүйлөй билген мугалимдерге муктаж деп эсептеген. Анын ою боюнча “ Эгерде биз окуучу менен чыныгы кызматташ болгубуз келсе, анда бала менен анын тилинде – сезимдердин жана таасирленүүлөрдүн тилинде сүйлөшүбүз керек. Сезимдин, көрүү элесинин жана сөздүк аныктаманын синтези чыныгы түшүнүк болуп эсептелет” – деп жазат. (2015) Жыйынтыктап айтканда И. Бекбоев өз эмгектеринде окутуу-тарбиялоонун негизги субъекти бала деп эсептөө менен эмгектеринин баарында бардык маселени ошол призма аркылуу кароого аракет кылган. Айрыкча, мектептин фундаменти болгон башталгыч класстарда балдардын жан дүйнөсүн жакындан түшүнүүнү мугалимдин башкы вазийпасы деп эсептеген. Ошодуктан анын эмгектерин көлөмдүү бөлүгүн баланы борборго коюуга негизделген инсанга багытталган окутуу идеялары түзгөн.

И. Бекбоев бул парадигманы ар тараптуу чечмелеп берүү багытындагы «Инсанга багыттануу» (2000), "Инсанга багытталган окутуунун теориясы жана практикасы" (2003, 2004, 2011) аттуу эмгектери кыргыз педагогикасынын заманбап парадигмалар контекстинде бара жаткандыгын айгинелеген факт болгон.

И. Бекбоевдин пикиринде «Инсандыкка багыштап билим берүү же инсанды анын жеке өзүнүн өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен окутуу – бул азыркы билим берүүгө коюлуучу ар түрлүү төмөнкүдөй талаптарды чагылдырат: билим берүүнүн негизги баалуулугу деп инсандын оригиналдуулугу, өзүнчөлүгү жана кайталангыс уникалдуулугу боюнча жеке индивидуум катары калыптанып жаралышын кабыл алуу, таануу; дифференцирленген, ар түрдүү деңгээлдеги окутууну ишке ашырууга керектүү билим берүүнүн альтернативдүү формаларынын болушу; ар бир окуучуга анын жеке бөтөнчөлүктөрүнүн, турмуштук баалуулуктарынын, умтулууларынын негизинде өзүнүн өнүгүү жолун өзү тандап алууга укуктун берилиши”. (2005). Окумуштуунун бул багыттагы эмгектеринде белгилүү өлчөмдө бул маселе тууралуу В.В. Сериков, С.В. Белова, В.И. Данильчук, Е.А. Крюкова, В.В. Зайцев, Б.Б. Ярмахов, Е.В. Бондаревская, Н.А. Алексеев, А.В. Зеленцова, И.С. Якиманская, С.А. Комиссарова, А.А. Плигин, А.В. Вильвовская, М.М. Балашов, М.И. Лукьянова сыяктуу окумуштуулардын ой пикирлерине

теориялык жана практикалык жактан толуктоолор жасалган деп айтууга негиз бар.

И. Бекбоевдин эмгектеринин библиографиясынын негизинде анын илимий методикалык изденүүлөрүнүн көлөмдүү бөлүгүн окутуу процессин уюштуруунун формалары, айрыкча класстык сабакты мезгил талаптарына ылайык өркүндөтүү маселелери түзгөндүгү ачыкка чыгат. И. Бекбоевдин 1955-1964 жылдар аралыгындагы мезгилдүү жана илимий –методикалык басылмаларда жарык көргөн макалаларынын дээрлик баары математика сабагында окуучулардын тигил же бул окуу материалын өздөштүрүү эффективдүүлүгүн арттыруу маселелерине арналган. Алардын мазмуну өз учурунда гана эмес, азыр да актуалдуу. Фактылар тастыктагандай И. Бекбоев бара бара класстык сабак тегерегиндеги жалпы дидактикалык маселелерге кайрылып мектеп мугалимдеринин баарына адрестелген эмгектерди жаза баштаган. Мындай жалпы дидактикалык багыттагы эмгектеринин алгачкысы катары анын А.И. Тимофеев менен биргеликте жазган “Азыркы сабакка коюлуучу дидактикалык талаптар” (1973) аттуу китепчесин эсептөөгө болот. Сабактардын майнаптуулугун айкындоочу педагогикалык чен-өлчөмдөрдү системалаштырууга багытталган бул эмгек учурунда мугалимдерге өзүнүн жана кесиптештеринин дурус жана буруш жактарын заманбап талаптарга ылайык талдоо жана баалоо үчүн табылгыс колдонмо катары кызмат кылган. Ал эми И. Бекбоевдин ошол эле жакын кесиптеш пикирлеши А.И. Тимофеев менен жазган “Сабактын оптималдуу вариантын даярдап өткөрүүнүн методикасы” (1988) аттуу эмгегинде окутуу методикасынын теориялык жана практикалык актуалдуу маселелери, тактап айтканда: ошол учурдагы көз караштагы окутуу, анын мыйзам ченемдүүлүктөрү жана принциптери, окутуу процессинин негизги компоненттери, окутуунун активдүү методдору, окутуунун жаңы формалары, сабактын максатын, мазмунун аны өткөрүү методдорун, структурасын, тибин, этаптарын тандап алуунун оптималдуу ыкмалары, тагыраак айтканда сабакты илимий негизде жүргүзүү иштери чагылдырылган. Илимпоздун пикиринде класстык сабак да коомдук педагогикалык кубулуштардын бир компоненти катары дамамат өнүгүү, өзгөрүү процессин баштан кечирет. Ушундан улам И. Бекбоевдин А. Алимбеков менен бирдикте даярдап жарыялаган “Азыркы сабакты даярдап өткөрүүнүн технологиясы” (2011) аттуу эмгегинде дал ушундай өзгөрүүлөрдөн келип чыккан талаптарды эске алуу аракети жасалган. Эмгекте класстык сабак бүгүнкү педагогикалык процессте окуучуларга системдүү жана бекем билим берүүнүн эң ишенимдүү жана ийкемдүү формасы катары каралат. Ошону менен бирдикте ал илимдеги жетишкендиктер жана өзүнүн тажрыйбасы аркылуу калыптанган көз караштарынын негизинде сабактын структурасын, максатын, мазмунун анда колдонулуучу методдорду тандап алуунун оптималдуу жолдору ишенимдүү негизделген.

И. Бекбоев улуттук масштабдагы залкар педагог катары билим берүү баарынан мурда улуттун түптүү руханий баалуулуктарын түптөө, бекемдөөчү каражат катары бекем ишенген. Ошондуктан Республикадагы этномаданий

билим берүүгө байланыштуу демилгелерге реалдуу көмөк көрсөтүп өзү да бул багыттагы билимдердин өнүгүшүнө салым кошкон. Алсак, 1996-жылы Кыргыз билим берүү институтунда Кыргызстанды мекендеген калктардын педагогикалык көз караштарын таалим-тарбия тажрыйбасын изилдеп билим берүү ишине интеграциялоо максатында С. Иптаров ж.б.лардын демилгесин колдоп этнопедагогика бөлүмүн ачышы зор даанышмандыктын көрсөткүчү болгондугун тарыхый педагогикалык фактылар тастыктап турат. Ал эми Кыргызстанда математика боюнча алгачкы кыргыз тилиндеги китеп жазып ага кыргыз маданиятынын элементтерин катышы табигый билим берүүнү этномаданий негиздерин өркүндөтүүнүн үлгүсү болгон. И. Бекбоев элдик педагогиканын каражаттарын каражат катары окуу куралдарда колдонуу жаатында гана эмес, ал илимдин түйүндүү түшүнүктөрү тууралуу өз пикирин билдирүүгө аракет кылган окумуштуулардын катарына кирет. Бекбоев “элдик” жана “илимий” педагогиканын жалпы жана айырмалуу жактары тууралуу төмөнкүдөй пикирди карманат: “...илимий педагогика өзү элдик педагогикадай тамырланганы менен, аларды бирдей дешке болбойт. Биринчиден, илимий педагогика өзүнүн теориялык жоболорунун ырааттуулугу, кайталануучулук мүнөзү менен айырмаланат. Илимий педагогиканын табылгаларын пайдалануунун географиясы өтө кенен, б.а. аларды бардык жерде кеңири пайдаланууга болот. Ал эми элдик педагогиканын жоболору болсо көбүнчө конкреттүү бир элде, конкреттүү аймакта, конкреттүү улутта гана өз жемишин жакшы бере алат”. (2009).

И. Бекбоев өзүнүн 60-жылдык илимий-педагогикалык өмүрүндө илимдеги омоктуу ойлорду, жаңы идеяларды гипотезаларды негиздеп илим менен практикадагы көйгөйлөрдү башкалардан мурдараак көрүптүрүп, аларды чечүүгө башкалардын ыкласын ойготуп ынандырып тарта билүү, үйрөтүү аркылуу илимпоз педагогдордун бир нече муундан турган илимий мектебин түзүүгө жетишкен. Анын илимий-педагогикалык мектеби масштабдуулугу менен айрымаланат б.а. Кыргызстандын таалим-тарбия мекемелеринин ишин өркүндөтүүнүн илимий-методикалык негиздерин иштеп чыгуу жаатында жигердүү эмгектенип келе жаткан окумуштуулардын көпчүлүгүн ичине алат.

И. Бекбоев расмий түрдө педагогика илиминин 30 кандидатын, 9 докторун даярдаган. Жарым кылым ичинде Кыргыз билим берүү академиясынын аспирантурасы жана диссертациялык кеңеши аркылуу 400дөн ашуун илим кандидаттары, 15тен ашык илим докторлору даярдалса алардын баарын тарбиялоодо И. Бекбоевдин өз алдынча үлүшү болгон. Алардын баары Исак Бекбоевдин аздыр-көптүр рационалдуу кеп-кеңештерин, тарбиясын, жардам, көмөгүн алгандар. Анын бул багыттагы тажрыйбаларын талдоого алган Э. Мамбетакунов, С. Байгазиев, А. Муратовдордун макалаларынын негизинде даанышман аалым педагогика илими жана методика багытында кадрлардын эки жолун эффективдүү пайдалангандыгын көрүүгө болот. Алардын *биринчиси* аспирантурада окуган жаш изилдөөчүлөрдү илимге окуу китеп жана окуу куралдарын жазууга моралдык–психологиялык жактан

багыттоо жана адистештирүү. *Экинчиси*, Кыргыз билим берүү институтунун бөлүм башчылары аркылуу жер жерлерде өз тармагында ийгиликтүү иштеп, окуу процессиндеги тажрыйбаларын жалпылап педагогикалык басылмаларда жарыялай баштаган мугалимдерди табуу, илимге тартуу, ынандыруу, тарбиялоо. Кыргыз педагогика илиминде айрыкча жалпы билим берүүчү мектептердин ишин илимий-методикалык жактан камсыздоо багытындагы А. Абдиев, А. Муратов, С. Рысбаев, С. Иптаров, З. Мамбетова, В. Мусаева, Г. Сейдекулова, Д. Акматов, М. Иманкулов, М. Субанова, О. Худайбердиев, Н. Ибраева, М. Назаров, Ш. Майлиев, П. Ыманбеков, К. Жунушалиева сыяктуу улуттук педагогикалык кадрлар предметтик билим сфераларынын ар түрдүү экендигине карабастан И. Бекбоевдин илимий мектебинин реалдуу натыйжалары болуп эсептелет. Бул акыйкатты А. Муратов "орустун көптөгөн жазуучулары Гоголдун "шинелинен" өсүп чыкканбыз дегендей, кыргыздын көптөгөн методист окумуштуулары Исак Бекбоевдин мектебинен өсүп чыктык" - деп ырастаган. (2000)

И. Бекбоев билим берүү чөйрөсүндө өзгөчө иш билгилиги илимий-педагогикалык уюштуруучулук жөндөмү педагогикалык кадрлардын кесиптик квалификациясын өркүндөтүү системасында да айрыкча ачыкка чыккан. Ал 1975-жылдын март айында СССРдин 50 жылдыгы атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинде мектеп жетекчилеринин квалификациясын жогорулатуу боюнча жаңы факультетти уюштуруу, негиздөөгө тикеден –тике катышып анын эң алгачкы деканы болгон. Ал өзүнүн "Даярдоо курсу жана педагогикалык кадрлардын билимин жогорулатуу" аттуу макаласында факультеттин иши "нөлдөн" башталып окуу планы, аудиториялары жана штаттык кызматкерлерлери жок болгонун белгилеп аны уюштуруунун тарыхы, жетишкендиктери чагылдырылган.

Незинен факультеттин окуу иштери И. Бекбоевдин концептуалдуу долбоорунун негизинде уюштурулган. Ага ылайык окуу планынын жалпы мазмуну логикалык жактан толук бүткөн циклдарга бөлүнгөн, алардын ар бири мугалимдердин бир же бир нече чакан тобу менен камсыздалган. Мындай методдун жакшы жагы педагогикалык-уюштуруучулук жана окутуу усулдук маселелерди комплекстүү түрдө чечүүгө карата системалуу ыкма ишке киргизилген. Практикалык жана семинардык сабактар мектепте иш аракетти пландаштырууга, жетекчилердин уюштуруучулук-педагогикалык ишине, көзөмөлдөө формасына жана ыкмасына, педагогикалык коллективдин ишине тажрыйба алмашууну киргизүүгө жана жалпылоого арналган. Лекция жана семинарлардан башка педагогикалык теория жана практиканын, эмгекти илимий деңгээлде уюштуруунун, мектеп таануунун, жеке жана топтук консультациянын, окуу-билимдик экскурсияларынын актуалдуу проблемалары боюнча угуучулардын жеке өз алдынча иштери да өткөрүлүп турган. Эки айга созулган даярдоо курсунун жыйынтыгы боюнча бүтүрүү экзамендери, угулган маалыматтар боюнча ар кандай зачеттор өткөрүлүп, ал экзамен, зачеттордун негизинде баалар көрсөтүлгөн документтер тапшырылган. Факультеттин 17 жылдык иш-тажрыйбасында даярдоо

курсуна 6 миңден ашык мектеп жетекчилери жана алардын орун басарлары билим алышкан, алардын 80 пайызын айыл мектептеринин жетекчилери түзгөн.

И. Бекбоев түрдүү тарыхый этаптарда кыргыз мектептеринде билим берүүнүн мазмунун, ориентирлерин аныктоо багытында реалдуу кызмат өтөгөн сейрек агартуучулардын катарында турат. Ал түзгөн билим берүү концепциялары Кыргызстандагы окуу-тарбия процессинин магистралдык багыттарын, философиясын аныктап келген.

И. Бекбоев алгачкы Кыргыз педагогикалык илимий-изилдөө институту (КырПИИИ 1951-92-ж) андан соң Кыргыз билим берүү институту (КББИ 1991-2003-ж.), Кыргыз билим берүү академиясында (КББА 2003-2015 ж.) жетекчилик кызматтарды аркалоо менен билим берүүнүн натыйжалуулугун арттыруу, сапатын жогорулатуу, дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине киришүүсү, илимий-педагогикалык уюмдарды бириктирип, билим берүүнүн теориялык жана практикалык маселелерин чечүү; мектепке чейинки, мектептик, билим берүүнүн стратегиялык багыттарын аныктоо; жаңы муундагы мамлекеттик стандарттарды, программаларды, окуу китептерин түзүү, окуу-усулдук адабияттарын жана башка билим берүүнүн сапатын жогорулатууну камсыз кылган адабияттарды чыгаруу; окуу-тарбия процессин илимий-теориялык, илимий-методикалык жактан камсыздоо сыяктуу өз ара байланыштагы стратегиялык жана тактикалык маселелерди чечүүнүн үстүндө изилдөө жана уюштуруучулук иштерди аткарган.

И. Бекбоевдин ысмы Республикадагы жаңы муундагы окуу китептерди жазуу, өнүктүрүү тарыхы менен да тыгыз байланыштуу. Ал эгемендүүлүк доорунда дээрлик 25 жылга жакын кыргыз мектептери үчүн кыргыз тилиндеги жаңы муундагы китептерди даярдоо боюнча ири долбоорлордун башында турду. Долбоор жетекчиси катары институттун кызматкерлери менен бирдикте бул тармактагы муктаждыктарды такай иликтеп, талдап, аны ишке ашыруунун жолдорун издеп келишкен. Бул багыттардагы педагогикалык изилдөөлөрдүн логикалык жана жыйынтыктоочу акыркы сунуштары Кыргыз Республикасынын мектептери үчүн 144 наамдагы окуу китептерин жана 25 наамдагы жаңы окуу программаларын иштеп чыгуу боюнча 1999-жылы жарыяланган улуттук конкурстун талаптарына жооп бере ала турган жаңы муундагы окуу китептерди жазууда авторлор тарабынан максималдуу пайдаланылгандыгын белгилөөгө болот. Бул багытта аны өзүнүн оригиналдуу окуу китептери менен өз өлкөсүнүн педагогикалык брендин башка өлкөлөргө таркаткан Борбордук Азияда аналогу жок окумуштуу-педагог катары баалоого болот.

И. Бекбоев А.Абдиев менен казак окумуштуулары менен биргелешип, казак мектептери үчүн математика, алгебра, геометрия, Алгебра жана анализдин башталышы сабактары боюнча 8 окуу китеп, 7 методикалык колдонмо даярдашкан. Ал китептер Казакстанда казак, орус, өзбек, тажик тилдеринде басылып чыгып азыркыга чейин активдүү колдонууда. И. Бекбоев Кыргызстанда окуу китеби деген эмне?, Окуу китеби кантип жазылат? Окуу

китебине коюлуучу заманбап талаптар эменелер? – деген маселелердин жообун тактоого салым кошкон окумуштуу. Ал өзүнүн түрдүү жылдарга таандык “Оригиналдуу окуу китептерин түзүү өркүндөтүү принциптери жана милдеттери” (1985), “Окуу китебин түзүүчүлөргө нускама” (2004) сыяктуу эмгектеринде эгемендүү Кыргызтандын мектептери үчүн окуу китептерин жазуунун негизги принциптерин жана технологиясын негиздеген. И. Бекбоев 1996-2003 жылдар аралыгында окуу китепке коюлуучу дидактикалык талаптар, окуу китеп жазуунун технологиялык принциптери тууралуу бир катар семинарларды өткөрүп, улуттук окуу китеп жазуучу жаш авторлор коллективинин калыптануу, өнүгүүсүнө олуттуу таасир эткен. Ошентип И. Бекбоевдин илимий-педагогикалык жана уюштуруучулук ишмердүүлүгү кыргыз педагогика илиминин жана билим берүү практикасынын жарым кылымдык тарыхы менен тутумдаш болуп анын өнүгүш калпытанышын камсыз кылган өбөлгөлөрдүн бирине айланган.

КОРУТУНДУ

И. Бекбоевдин илимий-педагогикалык уюштуруучулук ишмердүүлүгү боюнча аткарылган тарыхый-педагогикалык изилдөө төмөнкүдөй **корутундуларды** жасоого мүмкүнчүлүк берди:

1. Изилдөөдө И. Бекбоевдин илимпоз-педагог катары калыптанышын шарттаган факторлор катары төмөнкүлөр аныкталды: а) объективдүү (сырткы) факторлор- Советтик билим берүү мекемелериндеги коом мүчөлөрүнүн сапаттуу билим алуусу үчүн түзүлөн реалдуу камкордук жана стимулдар, илим чөйрөсүндө иштөөнүн приоритеттүүлүгү; б) субъективдүү өзүнүн (инсандык), табиятынан парасаттуулугу, зиректиги, мектепте, жогорку окуу жайдагы окууга, билим алууга олуттуу, тырышчаак мамилеси, илим адамдарынын тике жана кыйыр өрнөктөрүнүн негизинде педагогикалык чыгармачылыкка, жаратмандыкка умтулуусу, педагогикалык илим изилдөө мекемесинин кызмат баскычтарынын баарын басып өтүшү, жогорку даражада өнүккөн активдүү атуулдук педагогдук позициясы.

И. Бекбоевдин илимпоздук биографиясы анын илимий ишмердүүлүгү кыргыз педагогикасы предметтик билим берүүнү окуу–методикалык жактан камсыздоо жана Советтик Кыргызстандын билим берүү чөйрөсүндөгү жетишкендиктерди жалпылоо багытындагы эмпирикалык-прикладдык, тарыхый педагогикалык эмгектерди жаратуу басымдуулук кылган этаптан теориялык изилдөөлөргө кадам койу этабына өтүү зарылдыгы жаралган тарыхый кырдалга туш келгендигин жана анын андан ары өнүгүшү менен тыгыз байланыштуу болгондугун тастыктады.

2. И. Бекбоевдин дээрлик жарым кылымдан ашуун убакыттан берки аң сезимдүү ишмердүүлүгү республиканын мектептеринде математикалык билим берүүнүн көйгөйлөрүн айкындоо аны оптималдуу чечүүнүн илимий – методикалык негиздерин айкындоо, каражаттарын иштеп чыгуу маселелери менен байланышкан. Изилдөөдө анын эмгектериндеги математикалык билим берүүнүн турмуш менен байланышын камсыздоо, математиканы окутуу

процессинде окуучулардын өз алдынча иштөө билгичтик менен көндүмдөрүнүн деңгээлин жогорулатуу, окуучуларга мектеп математика курсун өздөштүрүүнүн рационалдуу ыкмаларын үйрөтүү, математика боюнча класстан тышкары иштөө ыкмалары тууралуу концептуалдуу идеялар түрдүү жылдарда жаралганына карабастан актуалдуулугун жоготпой келе жаткандагы аныкталды.

3. И. Бекбоевдин илимий кызыкчылыктары масштабдуулугу менен айрымаланып бир катар тармактарга таанык болгондугу тастыкталды. Ал проблемалардын тематикалык алкактары төмөнкүлөрдөн турат: педагогикалык процесстин илимий негизин түзгөн категория жана терминдерди кыргыз тилинин каражаттарынын негизинде ачыктоо, тактоо; окутуу процессинин борбору катары бала затынын табиятын гуманисттик парадигмалардын негизинде чечмелөө жана баланын табиятына шайкеш инсан таламдуу окутуунун теориялары менен технологияларын иргөө талдоо; класстык сабактын алкагында окутуунун мазмунун, методдорун, каражаттарын тандоо жана ишке ашыруунун технологиялары; улуттун, инсандын өзөк баалуулугу катары элдик педагогикалык билим жана тажрыйбаларды изилдөө, колдонууга илимий–практикалык жактан шыкак берүү. Кыргыз педагогика илиминин тарыхый ретроспективасы илимпоздун баардык тармактагы эмгектеринин илимий таанымдык потенциалын жоготпой келе жаткандыгын көрсөтүп келет.

4. И. Бекбоевдин алгачкы Кыргыз педагогикалык илимий-изилдөө институту (КырПИИИ 1951-92-ж) андан соң Кыргыз билим берүү институту (КББИ 1991-2003-ж.), Кыргыз билим берүү академиясында (КББА 2003-2015 ж.) жетекчилик кызматтарды аркалоо менен билим берүүнүн натыйжалуулугун арттыруу, сапатын жогорулатуу, дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине киришүүсү, илимий-педагогикалык уюмдарды бириктирип, билим берүүнүн теориялык жана практикалык маселелерин чечүү; мектепке чейинки, мектептик, билим берүүнүн стратегиялык багыттарын аныктоо; жаңы муундагы мамлекеттик стандарттарды, программаларды, окуу китептерин түзүү, окуу-усул адабияттарын жана башка билим берүүнүн сапатын жогорулатууну камсыз кылган адабияттарды чыгаруу; окуу-тарбия процессин илимий-теориялык, илимий-методикалык жактан камсыздоо сыяктуу өз ара байланыштагы стратегиялык жана тактикалык маселелерди чечүүнүн үстүндө изилдөө жана уюштуруучулук иштери Кыргызстанда педагогикалык илим менен практиканын өнүгүшүнө олуттуу таасир эткендиги ырасталды.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР:

1. Педагогика тарыхы илиминин алкагында Кыргызстандын педагог окумуштууларынын илимий –педагогикалык ишмердүүлүгүн изилдөөнү активдештирүү;

2. Улуттук билим берүү мейкиндигинин проблемаларына таандык илимий-педагогикалык эмгектерди жараткан И. Бекбоев сыяктуу ж.б. педагог

изилдөөчүлөрдүн эмгектерин мектеп мугалимдер үчүн китептер сериясы катары жарыялоо.

3. И. Бекбоевдин эмгектерин ЖОЖдордун педагогика, математиканы окутуунун методикасы багытындагы дисциплиналардын мазмунун өркүндөтүүдө колдонуу.

4. И. Бекбоев сыяктуу ж.б. кыргыз педагог-изилдөөчүлөрүнүн эмгектеринин негизинде ЖОЖдордун мугалимдик адистиктери үчүн атайын курстарды иштеп чыгуу.

Бул диссертациялык иштин мазмунунда бардык маселелер чечилди деп айтууга болбойт. И. Бекбоев эмгектеринде негизделген кыргыз мектептеринде математиканы окутууну илимий, окуу-методикалык жактан камсыздоо системасы атайын өз алдынча изилдөөнүн предмети катары каралышы зарыл.

Диссертациянын темасы боюнча жарыяланган эмгектердин тизмеси:

1.Кыдыралиева А.Р. И. Бекбоевдин илимий-педагогикалык ишмердүүлүгү илимий изилдөөлөрдүн объектиси катары [Текст] / А.Р.Кыдыралиева // КББАнын кабарлары. – 2013. - №1.25. -56-59-б.

2.Кыдыралиева А.Р. И. Бекбоевдин эмгектериндеги окуу-тарбиялоонун жалпы маселелери катары [Текст] / А.Р.Кыдыралиева // Наука и новые технологии. – 2013. - №5. -290-292-бб.

3.Кыдыралиева А.Р. И. Бекбоевдин өмүр жолу жана окмуштуу-педагог катары калыптанышынын негизги этаптары [Текст] / А.Р.Кыдыралиева // Эл агартуу. -2014 .№1-2.-43-45-бб.

4.Кыдыралиева А.Р. Основные этапы и направления научно педагогической деятельности И. Бекбоева [Текст] / А.Р.Кыдыралиева // Алматы. Педагогика және психология. -2015. №1.22. -129-132-бб.

5.Кыдыралиева А.Р. О вкладе И. Бекбоева в теорию и практику математического образования в Кыргызстане [Текст] / А.Р.Кыдыралиева // Проблемы современной науки и образования – 2018. - №9 .129-30-34-бб.

6. Кыдыралиева А.Р. Наставник национальной педагогики: Вклад И. Бекбоева в разработку стандартов, учебников нового поколения [Текст] / А.Р.Кыдыралиева // Проблемы современной науки и образования – 2018. - №10 .30. -49-53-бб.

7. Кыдыралиева А.Р. Кыргызстандын билим берүү системасын илимий-педагогикалык жактан камсыздоодо И. Бекбоевдин орду [Текст] / А.Р.Кыдыралиева, А.Алимбеков // ЖАМУнун Жарчысы. -2019. -№2 .41-29-32–бб.

8.Кыдыралиева А.Р. Взгляды И. Бекбоева на этнокультурные основы при обучении и воспитании [Текст] / А.Р.Кыдыралиева // Научный АСПЕКТ– 2020. - №1-306-313- бб.

9. Кыдыралиева А.Р. Новаторская деятельности И. Бекбоева в организации повышения профессиональной квалификации руководителей школ [Текст] / А.Р.Кыдыралиева // Научный АСПЕКТ– 2020. - №1-324-330- бб.

10. Кыдыралиева А.Р. И. Бекбоевдин илимий-педагогикалык кадрларды даярдоодогу орду [Текст] / А.Р.Кыдыралиева // «Ала-Тоо».-2020.- №3-7076-бб.

11. Кыдыралиева А.Р. Бекбоевдин дидактикалык эмгектерин педагогика дисциплиналарын окутууда колдонуу маселелери [Текст] / А.Алимбеков, А.Р. Кыдыралиева // КББАнын кабарлары. - 2020. - №1(50). - 29-32-бб.

12. Кыдыралиева А.Р. «И. Бекбоевдин окутуу процессин уюштуруунун формаларын оптимизациялоонун жалпы дидактикалык негиздери тууралуу эмгектери [Текст] / А.Р.Кыдыралиева // «Ала-Тоо».-2021.- №2.-38-50- бб.

13. Kydyralieva A.R. The Nature Of A Child In The Works Of I.Bekboev And The Idea Of Selfish Learning [Текст] / A. Alimbekov, A.R. Kydyralieva // Актуальные вопросы образования и науки. – 2021. - №1(71). - 50-54-бб

Кыдыралиева Айткан Раимжановнанын “И. Бекбоевдин илимий жана педагогикалык-уюштуруучулук ишмердүүлүгү” деген темада 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: педагогика, математика, методика, окутуу, компетенттүүлүк, инсан таламдуу окутуу, сабак, тарбия, илим, изилдөө, илимий-педагогикалык кадрлар, уюштуруу-педагогикалык ишмердүүлүк, илимий- мектеп.

Изилдөө объектиси: XX кылымдын экинчи жарымы жана XXI кылымдын башталышындагы Ата -Мекендик педагогика илиминин өнүгүшү.

Изилдөө предмети: кыргыз илимий педагогикасынын өнүгүш контекстинде И. Бекбоевдин илимий жана педагогикалык-уюштуруучулук ишмердүүлүгү.

Иштин максаты: И. Бекбоевдин илимий, педагогикалык-уюштуруучулук ишмердүүлүгүн изилдөө аркылуу анын Кыргызстандагы педагогика илиминин жана билим берүүнүн практикасынын өнүгүшүнө кошкон салымын айкындоо.

Изилдөө методдору: биографиялык метод (өмүр жолуна анализ), документ анализи, ретроспективдүү анализ, контент-анализ.

Алынган натыйжалар жана алардын жаңылыгы: И. Бекбоевдин өмүр жолу жана педагог изилдөөчү катары калыптанышы кыргыз педагогика илиминин өнүгүш контекстинде биринчи жолу изилденди; И. Бекбоевдин республиканын мектептеринде математиканы окутуу методикасы боюнча изилдөөлөрүнүн илим менен практикадагы орду тарыхый педагогикалык аспектте ачылып көрсөтүлдү; И. Бекбоевдин эмгектериндеги жалпы педагогикалык жана дидактикалык маселелердин негизги багыттары, алардын илимий таанымдык жана практикалык мааниси айкындалды; И. Бекбоевдин уюштуруучулук, устаттык педагогикалык ишмердүүлүгүнүн Кыргызстанда педагогика илиминин жана мектептердин окутуу тарбиялоо ишин илимий-

методикалык жактан камсыздоо практикасынын өнүгүшүнө тийгизген таасири ачылып көрсөтүлдү.

Колдонуу боюнча сунуштар: Изилдөөнүн натыйжалары төмөнкүдөй чөйрөлөрдө колдонулушу мүмкүн: Кыргызстанда педагогика илиминин өнүгүш тарыхын, айрыкча башка окумуштуу педагогдордун өмүр жолу менен илимий –педагогикалык чыгармачылыгын изилдөөдө; кыргыз мектептеринде математиканы окутуу жана окуу куралдарды даярдоо практикасында; мектеп мугалимдеринин кесиптик педагогикалык компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүү багытындагы иш чараларда; университеттерде “Педагогиканын тарыхы”, “Дидактика” жана “Математиканы окутуунун методикасы” дисциплиналарынын мазмунун өнүктүрүүдө.

Колдонуу чөйрөсү: мугалимдердин кесиптик квалификациясын жогорулатууга багытталган модулдардын жана ЖОЖдордо педагогикалык дисциплиналардын мазмунун өнүктүрүү чөйрөсү.

РЕЗЮМЕ

диссертации Кыдыралиевой Айтикан Раимжановны на тему «Научная и организационно-педагогическая деятельность И. Бекбоева» на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования

Ключевые слова: педагогика, математика. методика, преподавание, компетентность, личностно-ориентированное обучение, урок, образование, наука, исследования, научно-педагогические кадры, организационно-педагогическая деятельность, научная школа.

Объект исследования: развитие отечественной педагогической науки во второй половине XX- века и начала XXI-века.

Предмет исследования: научная и организационно - педагогическая деятельность И. Бекбоева в контексте развития кыргызской научной педагогики.

Цель исследования: на основе изучения научной, педагогической и организационной деятельности И. Бекбоева определить его вклад в развитие педагогической науки и образовательной практики Кыргызстана.

Методы исследования: биографические методы (методы анализа жизненного пути) и методы анализа документов, ретроспективный анализ, контент-анализ.

Полученные результаты и их новизна: впервые изучены становление и жизнедеятельность И. Бекбоева как педагога-исследователя в контексте развития кыргызской педагогической науки; в историко-педагогическом аспекте выявлено место методики преподавания математики в науке и практике в школах республики; выявлены основные направления

общепедагогической и дидактической проблематики в работах И. Бекбоева и их научно-познавательная и практическая значимость; выявлено влияние организационно-педагогической и наставнической деятельности И. Бекбоева на развитие педагогической науки и практики в плане научно-методического обеспечения учебно-воспитательной работы в школах Кыргызстана;

Рекомендации по использованию: Результаты исследования могут быть использованы в следующих областях: для уточнения истории развития педагогической науки Кыргызстана, особенно в исследованиях жизни и научно-педагогической деятельности других ученых и педагогов; в практике преподавания математики и подготовки учебных пособий кыргызских школ; в мероприятиях, направленных на развитие профессиональных педагогических компетенций школьных учителей; в совершенствовании в университетах содержания учебных дисциплин «История педагогики», «Дидактика» и «Методика преподавания математики».

Область применения: сфера разработки модулей, направленных на повышение квалификации педагогов и содержание педагогических дисциплин в вузах.

SUMMARY

dissertation of Kydyralieva Aitikan Raimzhanovna on the topic “Scientific and organizational and pedagogical activity of I. Bekboev” for the degree of candidate of pedagogical sciences in the specialty 13.00.01 – general pedagogy, history of pedagogy and education

Key words: pedagogy, mathematics. methodology, teaching, competence, student-centered learning, lesson, education, science, research, scientific and pedagogical personnel, organizational and pedagogical activity, scientific school.

Object of study: the development of domestic pedagogical science in the second half of the 20th century and the beginning of the 21st century.

Subject of study: scientific and organizational - pedagogical activity of I. Bekboev in the context of the development of Kyrgyz scientific pedagogy.

The purpose of the study: based on the study of scientific, pedagogical and organizational activities of I. Bekboev, to determine his contribution to the development of pedagogical science and educational practice in Kyrgyzstan.

Research methods: the work uses biographical methods (methods of life path analysis) and methods of retrospective, content analysis in conjunction.

The results obtained and their novelty: for the first time, the formation and life activity of I. Bekboev as a teacher-researcher in the context of the development of Kyrgyz pedagogical science were studied; in the historical and pedagogical aspect, the place of the methodology of teaching mathematics in science and practice in the schools of the republic was revealed; the main directions of general

pedagogical and didactic issues in the works of I. Bekboev and their scientific, cognitive and practical significance were identified; the influence of the organizational, pedagogical and mentoring activities of I. Bekboev on the development of pedagogical science and practice in terms of scientific and methodological support of educational work in the schools of Kyrgyzstan was revealed.

Recommendations for use: The results of the study can be used in the following areas: to clarify the history of the development of pedagogical science in Kyrgyzstan, especially in research on the life and scientific and pedagogical activities of other scientists and teachers; in the practice of teaching mathematics and preparing textbooks in Kyrgyz schools; in activities aimed at developing the professional pedagogical competencies of school teachers; in improving the content of the academic disciplines "History of Pedagogy", "Didactics" and "Methods of Teaching Mathematics" at universities.

Scope: the scope of the development of modules aimed at improving the qualifications of teachers and the content of pedagogical disciplines in universities.